

הצעות לארגון ההוראה על פי מוקדים שונים

הגמשת העיקרון הארגוני שעל פיו נלמדות יצירות ספרות שונות במהלך כל שנת לימודים תגוון את הדגשי ההוראה ותפרוש בפני התלמידים קשת של גישות ליצירות ספרות ולשיחה עליהן. להלן הצעות למוקדים מרכזיים כאלה:

מוקד סוגתי – על פי החלוקה המקובלת לשלושה סוגות עיקריות: סיפורת, שירה ודרמה ועל פי סוגות-משנה, כגון בלדה, אידיליה, וכאשר מדובר בספרי קריאה: מדע בדיוני ופנטסיה, ספרים על דמויות ופרשיות היסטוריות, ספרי מסע והרפתקאות, ספרי חבורה וכדומה. עיקרון ארגוני זה נועד להפגיש את התלמידים עם מגוון של סוגים ספרותיים ועם מאפייניהם המרכזיים.

מוקד תימתי – מוקד זה עשוי לרענן את ההוראה ולהעשיר את משמעויותיה, ורבים רואים בו את דרך ההוראה המתאימה ביותר לצורכי התלמידים. הנושא המקשר מסייע להבליט זיקות בעלות משמעות בין יצירות שונות ולהעמיד את התלמידים על קשת תגובות אנושיות והארות אמנותיות למצבים אנושיים. המיקוד התימתי גם עשוי לסייע בהארת נקודות מגע בין הספרות לבין המציאות בתחומים שונים בחיי הפרט והכלל. כמובן, בבחירת הקישורים התימתיים יש להתחשב בצורכי הגיל של התלמידים.

אין ספק כי החלוקה לנושאים מבטאת עמדה פרשנית. ייתכן שיצירה אחת תבטא נושאים אחדים והיא עשויה להילמד בהקשרים תימתיים שונים. לפיכך יש יצירות המופיעות בכמה קבוצות תימתיות, ואחרות – שאינן מופיעות אף לא באחת מהקבוצות. מכאן, שהחלוקה המוצעת בהמשך (ובמקראות השונות) היא אפשרות אחת מיני רבות. המורים מוזמנים ליצור קישורים אחרים על פי שיקולים הנראים להם חשובים ורלוונטיים לתלמידיהם. לטיפול מעורבות התלמידים בחומר הנלמד, גם רצוי לעודד אותם להציע ספרי קריאה, סרטים, שירים ופזמונים שמתאימים לדעתם לנושא הנלמד ושעשויים לשפוך עליו אור מכיוונים נוספים.

היכרות עם יוצר – אפשר להרחיב במידת-מה את ההיכרות עם יוצר מסוים. כך, למשל, ניתן להרחיב מעט את ההיכרות עם יוצרי החובה (לדוגמה: עגנון, ביאליק, רחל, לאה גולדברג). יש גם יוצרים שאפשר ללמוד מיצירותיהם בסוגות השונות: אפשר ללמד שירים של דליה רביקוביץ לצד סיפור מסיפוריה. התכנית מזמנת הרחבה יחסית לגבי המשוררים האלה:

כיתה ז' – נורית זרחי, נתן יונתן

כיתה ח' – ח"י ביאליק

כיתה ט' – ל' גולדברג, רחל, אי שלונסקי, אי ביטון, זלדה, אי חלפי וד' רביקוביץ.
כמו כן אפשר לעודד תלמידים לקרוא ספרים אחדים של אותו מחבר.

הוראה בין-תחומית – עקרון ארגוני זה מזמן התבוננות השוואתית על תחומי
אמנות שונים, לדוגמה: צפייה בעיבודים קולנועיים לספרים או למחזות, האזנה
פעילה לשירים מולחנים של משוררים, התבוננות בתמונות בזיקה ללימוד יצירות
שונות.¹

¹ התקליטור **שירים בתערוכה** מושתת רובו ככולו על גישה בין-תחומית מעין זו ומזמין את הלומדים להתבוננות המשווה בין שירה לאמנות הפלסטית.

הצעות לארגון הלמידה

כיתה ז'

שירה וסיפורת: משאלות לב

שירה*

בגנבה – נ' זרחי
כמו בלדה; הילדה שאהבנוה – נ' יונתן
הליכה לקיסריה – ח' סנש
משאלות* – א' ראב
סיפור עממי אמנותי
מעשה העז – ש"י עגנון
המקום שבו אין מתים לעולם – א' קאלווינו
סיפור קצר
פטרויות בעיר – א' קאלווינו
היקר בכל מרכז אירופה – א' פאוול

שירה: מפגשים עם משוררים

נ' זרחי
נתן יונתן

בלדות ורומנסות

הסיפור הקצר

נעורים חסרי מנוח

בשל תפוחים – י' בורלא
רחיצה בברכה – ס' יזהר
הקיץ של הסוס הלבן היפהפה –
ו' סרויאן

בין הבית לבין בית ספר

פנימייה לילדי אצילים – פ"מ
דוסטויבסקי
עץ הדובדבן השבור – ג' סטיוארט
תמונות מבית הספר העממי –
א' שמוש

הומור

משהו חמור מאוד הולך לקרות
בכפר הזה – ג' מארקס
פטרויות בעיר – א' קאלווינו
היקר בכל מרכז אירופה – א' פאוול
הקיץ של הסוס הלבן היפהפה –
ו' סרויאן

* השירים או המשוררים שלצד שמם מופיעה כוכבית נכללים בסביבת הלמידה הממוחשבת הבין-תחומית "שירים בתערוכה", ת"ל ומט"ח. כך גם בעמודים הבאים

סיפורת ושירה : אדם לאדם – אדם

סיפור קצר

אקמק – א' ברש
 הלווייתו של אחד העם – ב' תמוז
 ינקו מהעיר התחתית – י' ביבר
 סיפור על נהג אוטובוס – א' קרת
 שמונה עיניים – ס' עבדללה
 החייט שלי – ס' ליקוק

שירה

ביום קיץ ביום חום – ח"נ ביאליק
 להשאיר – ב' טנאי
 קרניים – א' טריינין
 קשב – ט' כרמי
 שמרני אלוהים משנא – ש' שלום

ספרי קריאה

נעורים במסתור – ע' גדליה
 כפכפי העץ של אנדרה – צ' להב
 המעניק – ל' לורי
 פה גדול והמכוערת – ג'ויס קרול אוטס

שירה

פנים רבות לאהבה

תרזה יפה* ; לא ביום ולא
 בלילה – ח"נ ביאליק
 זה לא היס* – ל' גולדברג
 יום יום אני הולך למעונך* –
 י' פיכמן
 בגני נטעתיך* ; גן נעול ; זמר –
 רחל
 מכתב אהבה* – י' טהרלב
 לילות לילך – ח' לנסקי
אל ארצי
 עצי זית ; אילנות* – ל' גולדברג
 החוח – ז' גלעד
 ארץ ישראל* – ע' הלל
 אל ארצי ; כינרת ; ואולי – רחל
 ברושים* – ח' גורי
 הלבנישני אמא כשרה – א'
 שלונסקי

שירה : מפגשים עם משוררים

ח"נ ביאליק* – שירי עם ופזמונות

רחל – אל ארצי* ; כינרת ; אקליפטוס* ; בגני נטעתיך* ; גן נעול ; זמר
 ל' גולדברג – החוף ; ושוב נשארת לבדה ; זמר למשחק ולמפוחית ; שלושה
 שעמדו ; החוח ; עצי זית ; משירי סוף הדרך
 א' שלונסקי – כתלי ביתי ; בלילה כזה ; ולילה אחר ; עמל ב' ; אנחנו
 הגדולים

סיפורת

יחידים ואחרים

סיפורים

אופק – ב' תמוז

בלה של החורשה – א' שמוש

ינקו מהעיר התחתית – י' ביבר

מעשה ברוקח ובגאולת העולם – ד' שחר

האיש שידע לעופף – ק' צ'אפק

ספרי קריאה

קיץ אחד על חוף הים – ה' גונטר

בין הורים לילדים

סיפור קצר

סבון – ב' תמוז

לשבור את החזיר – א' קרת

שמונה עיניים – ס' עבדללה

מקרה גבול – סביון ליברכט

כיצד חגגנו את יום האם – ס' ליקוק

ספרי קריאה

שני ירחים – ש' קריץ

מלכה מאי – מ' פרסלר

דמות, תדמית, מסכה

סיפורים

החייט שלי – ס' ליקוק

ברנש מסוכן מאוד – ד' ראניון

זיקית – צ'כוב

המשורר; שמש הכנסייה – ס' מוהם

המסכה שנשתכחה – ל' פירנדלו

ספרי קריאה

דרי ג'קיל ומיסטר הייד – ר"ל סטיבנסון

כמיהה אל המצוי ואל הבלתי-מצוי

סיפורים

אושר סמוי – ק' ליספקטור

עץ התפוח – ק' מנספילד

מחשבות צימאון – א' אורלב

המחרוזת – גי דה מופסאן

ספרי קריאה

שבועת האדרה – ד' אורגד

פרחים לגברת האריס – פ' גליקו

מחזור השנה

ראו הצעות בעמ' –

כיתה ט'

שירה וסיפורת

זהות ושייכות

שירה

שיר קנייה בדיזנגוף – א' ביטון
תראה אותי – פ' בנאי
אורן – ל' גולדברג
בעיות זהות; ציפור – י' וולך
כרטיס ביקור – י' חייק
אני בסך הכול – א' סיוון
כישופים – ד' רביקוביץ
דיוקן – א' שמאס
חוט – ח' שנהב

סיפור קצר

ברבה ניקוס - פטראקיוס

ספרי קריאה

תרנגול כפרות – א' עמיר

בין דורות

שירה

מהמדבר לעיר דרך ההורים – ש' אביו
שיר ואפילוג; מוריד הגשם – א' אלמוג
דמעות אמא שלי; ילדותי הייתה ספינה –
ת' אתר

יש ילדים שהוריהם – א' מגד

כף יד רשעה – ד' רביקוביץ

כניסת הקדושה – א' שמאס

וידוי הגדול – א' שמוש

נוסח – ב"צ תומר

סיפור קצר

קדיש יתום – אז"ר

סרוויס ציכי – י' שבתאי

מיתולוגיה

איקרוס ודדלוס

אהבות

שירה

שיכורים מאהבה – פ' בנאי

פגישה – א' ביטון

אהבה – ד' רביקוביץ

אני רוצה לומר זאת פשוט – י' הורביץ

לילות לילך – ח' לנסקי

לא אני – א' פן

אנבל לי – א"א פו

ברוכים היום החודש השנה –

פ' פטרארקה

סיפור קצר

עננים – ד' רביקוביץ

פרקי שיר השירים – שלום עליכם

ספרי קריאה

אהבה בצל הדקלים – ס' מיכאל

גיין אייר – ש' ברונטה

אבא ארך רגליים – ו' גיין

מסע בעקבות האהבה - ע' גדליה

מתאים לך כך שאת צוחקת – י' טפר

מיתולוגיה

פיגמליון; נרקיס ואקו; אורפאוס

ואורידיקה

סיפורת

רגע של מבחן – היחיד מול עריצות

ואלימות

סיפור קצר

אחת מאיתנו – א' דנון

צפירה – א' קרת

בוקר חום – פ' פרנק

ספרי קריאה

נעורים במסתור – ע' גדליה

צבע הפנינה – א"מ יוקל

שירה

אדם בארצו

היינו כחוזרים אל חלום* – א' גלבע

רק זה שאהב – א"צ גרינברג

ארצי הורתי – א' המאירי

לחיות בארץ ישראל*; אני בסך הכל – א' סיוון

רועה ערבי – י' עמיחי

עדיין לא – א' פן

תעודה – א' רייך

אין הר* – י' אלירז

היא גרה בי ירושלים* – ז' גורביץ

ביקורת ומחאה

מקרה פעוט; הוא היה לא בסדר – נ' אלתרמן

בעלטת* – א' גלבע

שיר על יונה בחלוני – א' חלפי

חשבון נפש לפני השינה* – ט' כרמי

קו העוני* – ר' סומק

אחרית הימים – י' עמיחי

גנרל הטנק שלך* – ב' ברכט

סוף והתחלה – ו' שימבורסקה

צבעים בשירים

שיר סיום* – נ' אלתרמן

בעלטת*, לו מאה כובעים, אביב* – א' גלבע

עם שכני הסנדלר – זלדה

צבעים – רחל

אמו* – ח' גורי

מריצה אדומה* – ו' קרלוס ויליאמס

כישופים* – ד' רביקוביץ

בשמי הלילה – ט' ריבנר

משטחים אינסופיים* – א' סיוון

ראו הפרק "השוואת מרכיב הצבע בשירה ובציור", במדריך
למורה מגוון ט', וכן בתקליטור "שירים בתערוכה" (ת"ל
ומט"ח), חיפוש על-פי מילת מפתח 'צבעוניות בשירה'.

שירה

מפגשים עם משוררים

א' ביטון*; זלדה*; א' חלפי*; ד'

רביקוביץ*

מחזור השנה : מהמקורות אל הספרות המודרנית

מחנכים ומורים רבים מעוניינים ללוות את לוח השנה העברי גם בלימוד יצירות ספרות מתאימות. ציפייה זו זוכה למענה מגוון למדי בשנות הגן ובכיתות בית הספר היסודי. על כך יש להודות לדורות של סופרי ילדים שראו ייעוד תרבותי וחינוכי ראשון במעלה בכתיבת שירים וסיפורים על מועדי ישראל, וזאת במסגרת כינון תרבות ארץ-ישראלית עברית מתחדשת וכחלק מהמפעל הציוני.²

הציפייה למצוא מגוון דומה של יצירות שירה וסיפורת לתלמידים מתבגרים בזיקה למחזור השנה העברית בשביל זוכה למענה חלקי ביותר, או שאינה נענית כלל. נשאלת אפוא השאלה, אם יש טעם לעסוק ביצירות בעלות רמה בינונית (ומטה), שיש להן איזו נגיעה לחגים, רק כדי "לצאת ידי חובת החג". האם לא יהיה זה נכון יותר לפנות אל המקורות עצמם, בעיקר אלה המכילים ערכים ספרותיים והגותיים, דוגמת ספר יונה (הנקרא בהפטרות תפילת מנחה ביום הכיפורים), או מגילת רות, הנקראת בשבועות? אמנם טקסטים אלה נלמדים (ואגב, פעם אחת בלבד) במסגרת לימודי התנ"ך, אך אין בכך כדי למנוע את קריאתם ולימודם גם במסגרת שיעורי הספרות, תוך הדגשת ההיבטים הספרותיים הגלומים בהם.³ כמובן, במקרים כגון אלה, שיתוף פעולה עם המורה למקרא עשוי להניב הוראה רב-ממדית ומעמיקה. זאת ועוד, מומלץ ללוות את העיון במקורות אלה בלימוד יצירות ספרות מודרנית הנשענות עליהם. כך, בעקבות ספר יונה, אפשר לקרוא וללמוד שירים שדמות יונה מופיעה בהם מנקודת מבט מאוחרת. כך גם לגבי מגילת רות, שבעשורים האחרונים אף זכתה לקריאות פמיניסטיות מעניינות (ראו הצעות בהמשך).

ימים נוראים

קטעים ממחזור ראש השנה

כגון, "היום הרת עולם"; "אלוהינו ואלוהי אבותינו מלוך על כל העולם כולו בכבודך" (מתוך "מלכויות"); "אתה זוכר מעשי עולם" (מתוך "זיכרונות");

פיוטים ממחזור יום הכיפורים

² וראו את התקליטור **כל שנה מחדש** – מאגר מולטימדיה בנושא חגי ישראל למחנכי הגיל הרך הממלכתי והממלכתי-דתי, משרד החינוך – המזכירות הפדגוגית-ת"ל והמינהל הפדגוגי, 2003, הפצה: מפט עמל. כמו כן תוכלו להיעזר באתר <http://www.chagim.org.il/index.html> המכיל מגוון מרשים של חומרים על החגים.
³ על פי תכנית הלימודים במקרא לבית הספר הממלכתי-הכללי ספר יונה נלמד בכיתה ז' ואילו מגילת רות נלמדת בכיתה ד'. (תלמידים שלומדים מקרא בהרחבה ייפגשו במגילת זו פעם נוספת במסגרת היחידה הרביעית, אך אלה אינם רבים במיוחד).

כגון, "ונתנה תוקף" (מופיע גם במחזור ר"ה); "כי הנה כחומר ביד היוצר"; "פתח לנו שער בעת נעילת שער" (תפילת "נעילה")⁴

ספר יונה (הפטרת תפילת מנחה של יוהכ"פ)

זלדה: כי האור שעשועי, **שירת זלדה**, הקיבוץ המאוחד
פיכמן יעקב: יונה, **פאת השדה**, שוקן, 1945; וכן: מכון ירושלים, 1992
ראב אסתר: צל הקיקיון, **כל השירים**, זמורה-ביתן,

אגדות חז"ל וסיפורים עממיים

אבס שלמה (עורך): הצדיק, האבנים ומחילת העוונות –

מעשה בחכם ובמכוער

החייט עושה חשבון עם אלוהים

התועים במדבר

סיפור

נשר דורון: כשאלוהים בא לרעננה, **אחד מרעננה**, הקיבוץ המאוחד, 2001 (הסיפור גם מופיע במדריך למורה **דרכים אל השער הנפתח**, **ראו הערה מסי 52**)

שירה

אטינגר אסתר: הבטחה דקה,

הורביץ יאיר: פתח לי שער, **ציפור כלואה**, הקיבוץ המאוחד, 1987

הרניק רעיה: פתח לנו שער, **שירים לגוני**, הקיבוץ המאוחד, 1983.

זלדה: ערב יום הכיפורים, **שירי זלדה**, הקיבוץ המאוחד, 1985.

ט' כרמי: היום פונה, **שירים – מבחר 1951-1994**, דביר, 1994

מירי אשכנזי: כיפורים, **רוח אחרת**, רשפים, 1996

עמיחי יהודה: ביום כיפור בשנת תשכ"ח, **שירים 1963-1968**, שוקן, 1968

קפלון יונדב: שפוך ושותת על פניך עירי,

⁴ ההצעות שלהלן מופיעות בספר **דרכים אל השער הנפתח** – מדריך למורה, ליקטה, ערכה וכתבה ד"ר בלהה רובינשטיין, ת"ל, משרד החינוך התרבות והספורט, תשנ"ט. המדריך כולל דברי פרשנות והצעות לדרכי הוראה.

שבועות

מגילת רות

להאזנה לקריאה אמנותית של המגילה, נא הקישו:

<http://msradio.huji.ac.il/wwwroot/ulpanpatuach.htm>

אטינגר אסתר: השיבה הביתה, **חיי בורגניים להפליא**, עם עובד, 1968
בס שמואל: רות בבית לחם; בועז; ערפה, **נחל קדומים – שירי תנ"ך**, ש. שרברק.
1941

הדר טניה: רות, מהמחזור "לאט, בתוך האור", **בארצות החיים**, הקיבוץ המאוחד.
1991.

המלצה להקצאת שיעורים ומכסות למידה על פי סוגות

ההמלצה מבוססת על מסגרת של כ-90 שיעורים בשנה, כשני שיעורים שבועיים.
הייצוג בטבלה ערוך על פי סוגות ספרותיות. עם זאת, אין כל מניעה ללמד על פי
הדגשים אחרים, כגון על פי נושאים, על פי יוצרים, על פי מוקדים בין-תחומיים.
(ראו לדוגמה התקליטור "שירים בתערוכה" וראו טבלאות בעמ' --.)

כיתה ז'	כיתה ח'	כיתה ט'	
30 שיעורים: קריאה מונחית, וכן שיחות על ספרים ופעילויות לימודיות אחרות התומכות בקריאה החופשית	30 שיעורים: קריאה מונחית, וכן שיחות על ספרים ופעילויות לימודיות אחרות התומכות בקריאה החופשית	30 שיעורים: קריאה מונחית, וכן שיחות על ספרים ופעילויות לימודיות אחרות התומכות בקריאה החופשית	קריאת ספרים
ספר אחד בקריאה מונחית ועוד 5 ספרים לפחות בקריאה חופשית על פי בחירת התלמידים ובהדרכת המורה	ספר אחד בקריאה מונחית ועוד 5 ספרים לפחות בקריאה חופשית על פי בחירת התלמידים ובהדרכת המורה	ספר אחד בקריאה מונחית ועוד 5 ספרים לפחות בקריאה חופשית על פי בחירת התלמידים ובהדרכת המורה	
10 שיעורים 3 סיפורי עם אמנותיים ***** 15 שיעורים 5 סיפורים קצרים	15 שיעורים 6 סיפורים קצרים	15 שיעורים 6 סיפורים קצרים	סיפורי עם אמנותיים ***** סיפורים קצרים
10 שיעורים 7-5 בלדות ורומנסות ***** 10 שיעורים 7-5 שירים	15 שיעורים 12 שירים	15 שיעורים 12 שירים	בלדות ורומנסות ***** שירה
	5 שיעורים	15 שיעורים	דרמה

קומדיה או מחזה אחר	מערכון (או תמונות נבחרות מתוך מחזה)*		
15 שיעורים : הנחיה בכתובת עבודות קצרות, עיתון ספרותי- כיתתי, הכנת תערוכות ספרותיות, תחרויות של קריאה אמנותית, כתיבת תסכיתים בעקבות סיפורים וספרים וכד'	15 שיעורים : הנחיה בכתובת עבודות קצרות, עיתון ספרותי- כיתתי, הכנת תערוכות ספרותיות, תחרויות של קריאה אמנותית, כתיבת תסכיתים בעקבות סיפורים וספרים וכד'	15 שיעורים : הנחיה בכתובת עבודות קצרות, עיתון ספרותי- כיתתי, הכנת תערוכות ספרותיות, תחרויות של קריאה אמנותית, כתיבת תסכיתים בעקבות סיפורים וספרים וכד'	הערכה חלופית